

TRABZON BEDESTENİ: TÜRK BEDESTEN MİMARİSİNDEKİ YERİ VE SORUNLARINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME*

ÖMER İSKENDER TULUK**
FULYA ÜSTÜN***

Giriş

Eyice, Trabzon bedesteninin mimari özellikleri ve çözüm bekleyen problemleri bakımından bütün bedestenler arasında tek örnek olduğunu söyler¹. Duvarlarının ikinci bir kata imkan verecek kadar yüksek tutulmuş olması ve eşine başka yerde rastlanmayan bir üst örtüyle biçimlenmesi, yapıyı benzerlerinden ayıran en önemli özellikler olarak nitelendirilmiştir. Dokuz kubbeli bedestenlere benzeyen bir plan tipolojisi göstermesine rağmen, tam kare bir iç mekân oluşturmayan ölçüleri ve ortada yer alan dört payenin tipik bedesten yapılarında olduğu gibi iç mekânı birbirine eş dokuz kare bölüme ayırmayan konumları, alışılmadık dışında farklı bir üst örtüyü gerekli kılmıştır. H. 1043 / M. 1633-34'te şehre yapılan Rus saldırılarında yanarak tahrip olan² yapının örtü sisteminin nasıl olduğu tartışma konusudur. Kitabesinin olmaması yapıldığı dönem konusunda da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Trabzon'la ilgili bilgi veren birçok kaynakta yapıdan bahsedilmesine rağmen, yapının sorunlarına ilişkin saptama yapan çalışmalar sınırlıdır. Bu

* Bu çalışma, "Mimarlık Tarihinde Araştırma Yönetim ve Teknikleri" adlı yüksek lisans dersi kapsamında hazırlanmış ve 16-18 Mayıs 2006, Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisi İçerisindeki Yeri ve Önemi" başlıklı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş metnidir.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi.

*** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü yüksek lisans öğrencisi.

¹ Eyice, S., "Bedesten" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, 302-311, İstanbul, 1992, s. 310.

² Eyice, a.g.m., s. 310.

anlamda Ballance'in³, Bryer ve Winfield'in⁴, Madran'ın⁵, Cezar'ın⁶ ve Eyice'nin⁷ çalışmaları ile Çetintaş'ın raporu⁸ önemlidir. Yapı hakkında en eski bilgiyi veren Evliya Çelebi Seyahatnamesi ile yapının 1819'daki durumunu anlatan Bıjışkyan'ın gözlemleri⁹ de dikkate değerdir. Bunlar dışındaki çalışmalar¹⁰ birbirini tekrarlamaktan öteye geçmemiştir.

Bu çalışmada, mevcut literatürde yapının mimari sorunlarına ilişkin saptama yapan çalışmalar karşılaştırmalı olarak yeniden değerlendirilmiş, yapının özellikle muhtemel üst örtü biçimlenmesi konusunda yanlış yorumlara yol açan Madran'ın plan rölövesi ile buna bağlı olarak önerdiği üst örtü şeması yeniden değerlendirilmiştir. Ayrıca, seyyah ve araştırmacıları, yapıyı Cenovalılar'a mal etmeye sevk eden doğu kapısı üzerindeki kitabe detaylıca incelenmiş, bu konuda yeni değerlendirmeler yapılmıştır.

Türk ticaret yapısı olarak "Bedesten"

"Bedesten", kelime olarak Arapça *bezz*'den (pamuklu ya da keten dokuma) türeyen ve "bezzazlar çarşısı" anlamına gelen *bezzazistan*'ın yeni kullanım biçimidir¹¹. *Bezzaz* sözcüğünün Türkçe'de kullanılmaya başlaması Selçuklu devrine kadar uzanmaktadır. *Bezci*, *bez satıcısı*, *kumaş satıcısı* anlamına gelen *bezzaz*'dan türeyen *bezzazistan*'ın, uzun süre yazı ve konuşma

³ Ballance, S., "Early Turkish Buildings in Trabzon", *TTK Belleten*, 29, (113), 1965, s. 73-76.

⁴ Bryer, A.- Winfield, D., *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, C. 1, Washington D.C., 1985, s. 196.

⁵ Madran, E., "Kuzey-Doğu Anadolu'da İki Bedesten", *Önasya*, Sayı: 63, 1970, s. 10-11.

⁶ Cezar, M., *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, MSÜ Yayını, No: 9, İstanbul, 1985.

⁷ Eyice, a.g.m., s. 302-311.

⁸ Çetintaş, S., *Trabzon'un San'at Eserleri*, 13 sayfa daktilo edilmiş rapor, 1937.

⁹ Bıjışkyan, M., *Pontos Tarihi Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, Çivi yazıları, İstanbul, 1998.

¹⁰ Yapı hakkında bilgi veren çalışmalardan bazıları: Yüksel, M., *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, Trabzon Valiliği Yayınları, No: 3, C. 1, İstanbul, 1991., Horuluoğlu, Ş., *Tarihî Eserleri İle Trabzon*, Ankara, 1978., İnan, K., "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", *OTAM*, Sayı: 7, Ankara, 1996, s. 119-132., Karpuz, H., *Trabzon, Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara, 1990., Aygün, N., "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, Trabzon, 2002, s. 249-272., Yavruoğlu, M., "Bedesten (Kapalı Çarşı)", *Karadeniz Olay Gazetesi*, 29.03.1996, Trabzon, s. 4.

¹¹ Ödekan, A., "Bedesten" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, Yem Yayınları, İstanbul, 1997, s. 209-210.

dilinde geçerliliğini sürdürdüğü, XVII. yüzyıldan itibaren *bedestan* olarak da kullanılmaya başlandığı¹², günümüzde ise *bedesten*'e dönüştüğü görülmektedir.

Tipik Osmanlı kent düzeni içerisinde dinî ve ticarî merkez oluşumu karakteristiktir. Dinî merkez, erken dönemde hemen hemen tüm şehirlerde rastlanılan ulucami çevresinde gelişirken, mimarisi bakımından ulucamiye benzeyen ve yeni Türkleşen her şehirde ilk kurulan tesislerden olan bedestenler ticarî merkezin gelişim odağını oluşturmuşlardır. Küçük boyutlu dükkanlar, arasta, han, bedesten ve çok düzensiz olmayan, genelde ahşap pergola ve saçaklarla, daha seyrek olarak da örgü duvarla örülmüş dar sokaklar sekiz asır boyunca Türk- Anadolu ticaret merkezinin değişmez öğeleri olmuşlardır¹³. Başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere çarşı esnafının, tüccarların kasalarının, değerli mallarının, evraklarının, defterlerinin, esnaf ve zanaatkar loncalarının belgelerinin korunduğu kagir ve sağlam yapılar olmuşlardır. Başlangıçta ahşap olarak yapılan mütevazı gözlerden ibaret dükkanlar arasında kagir kütleleriyle yükselen bedestenler, işlevselliği yanında belirgin bu biçimleriyle de Osmanlı kentinde ticaret bölgesinin çekirdeği görünümündedirler. Bir şehirde birçok tüccar ve esnaf-zanaatkar hanı olduğu halde yalnız bir bedesten vardır. Bu genellemenin tek istisnası imparatorluğun başşehri İstanbul'dur¹⁴.

Selçuklu devri sonlarında belirtileri görülen, bağımsız ilk yapısına ise Beylikler devrinde rastlanılan, fakat asıl gelişim ve yaygınlaşmasının Osmanlı devrinde görüldüğü bedestenler, her şeyden önce devrin şehircilik anlayışı, bu anlayış içinde ticaretin rolü ve yeri, bunlarla ilişkili gereksinimlere bağlı bir sosyo-ekonomik sonuç halinde ortaya çıkmış ve mimari açıdan da belirli bir karakterde bir yapı türü olmuştur¹⁵.

Eyice, Türk bedesten mimarisinin esaslarını, ne Anadolu'nun eski medeniyetlerinde ne de -daha çok Arap şehirleri ve çevresinde görülen- *kaysâriyye*'de aramanın doğru olmadığını belirtir. Ona göre İstanbul İç Bedesteni'nin bir Bizans yapısı olduğu düşüncesi, İstanbul'un fethinden önce yapılmış çeşitli bedesten örnekleri nedeniyle doğru değildir. İşlev bakımından bedestene benzeyen ve kapalı çarşı anlamı dışında, kışladan sa-

¹² Cezar, a.g.e., s. 13.

¹³ Cerasi, M. M., *Osmanlı Kenti*, YKY, İstanbul, 1999, s. 121.

¹⁴ Eyice, a.g.m., s. 303.

¹⁵ Cezar, a.g.e., s. 19.

raya kadar değişik kamu yapılarını tanımlamak için de kullanılan *kaysâriyye* de, mimari oluşum bakımından Osmanlı-Türk bedesteninden tümüyle farklıdır¹⁶.

Bedestenler kagir yapılardır. Yalnız kesme taştan yapılan örnekler olduğu gibi taş-tuğla almalı düzende yapılanlar da vardır. Tonoz ve kubbe-ler hemen tümüyle tuğla, kemerler kesme taş ya da tuğla, ayaklar genellikle kesme taştır. Çatı örtüsü genellikle kurşun kaplıdır. Pencere yüzeyleri küçüktür ve az sayıda düzenlenmiştir. Bedestenlerin bu denli sağlam ve kapalı olmalarının nedeni yangından korunma, içindeki değerli eşyanın güvenliği, yapıların uzun ömürlü olması isteğiyle açıklanabilir. Bedestenler, genellikle kare ya da dikdörtgen planlı yapılardır. Çoğunlukla cephe eksenlerine yerleştirilmiş dört kapıdan giriş sağlanır. Dükkanlar genellikle dış cephe boyunca dizilmekle birlikte, bazı büyük bedestenlerde iç duvarlarda da dükkanların olduğu örnekler vardır¹⁷.

Cezar, plan özellikler ve mekân kullanımını dikkate alarak bedestenleri 6 tipe ayırmıştır (Şekil 1). Bunlar¹⁸;

1. *Mahzenli bedestenler*; Bu tür bedestenlerde iç mekânda medrese hücreleri gibi bölmeler vardır. Bu hücrelerin bedestenin orta bölümüyle bağlantısı sadece bir kapı genişliğindeki açıklıkla sağlanır. Yani bu bölmeler mal teşhiri ve alışverişe uygun dükkanlar şeklinde değil odalar durumundadırlar¹⁹.

2. *Dıştan dükkanlı bedestenler*; Bu tip bedestenler, içte mahzen ya da dükkan biçiminde hiçbir bölmesi olmayan bir iç mekân ile dışta dükkanlardan oluşur. Beden duvarının dışına sıralanan dükkanlar alışverişe ayrılmıştır²⁰.

¹⁶ Eyice, a.g.m., s. 303.

¹⁷ Ödekan, a.g.m., s. 209.

¹⁸ Cezar, a.g.e., s. 221. Yazar bu sınıflandırmada, bazı noktalarda birbirleriyle ortak niteliklere sahip bedesten tipleri olduğunu belirtmektedir. "Örneğin, mahzenli bedestenlerin hemen hepsinde, arasta-bedestenlerin ise bazılarında dışta dükkanlar bulunmaktadır. Ne var ki, bunların birisinde mahzen ayırıcı öge, diğerinde ise bedestenin plan düzeni arasta özelliği gösterdiğinden bu husus bir ayırım yapmaya temel teşkil etmektedir. Dışta dükkanlı bedestenlerle sade tek hacim bedestenler arasında da, birisinde dükkanın olmaması diğerinde olması, yine ayırıcı bir öge yerine geçmektedir."

¹⁹ Cezar, a.g.e., s. 221.

²⁰ Cezar, a.g.e., s. 249. Daha önce belirtildiği gibi mahzenli bedestenler ile arasta bedestenlerin bazılarında da dışta dükkanlar vardır.

3. *Arasta bedestenler*; Planları açısından arasta düzeninde yapılardır. Bir sokak üzerine karşılıklı dükkan sıralarından meydana geldiklerinden, bedesten olarak kullanılmasalar, arasta olarak adlandırılmaları gereken bir durum gösterirler. Arasta düzenindeki bedestenlerin iki, üç, dört kapılı olanları vardır²¹.

4. *Arastalı bedestenler*; Bu tür bedestenler arasta düzeninde bir çarşı ile birlikte planlanmıştır. Arasta ya bedestenin etrafını çepeçevre çevirmekte, ya da bir ya da iki yanında yer almaktadır²².

5. *Kat bedestenleri*; Bağımsız bir yapı halinde inşa edilmeyip, bir binanın bir katının bedesten olarak kullanıldığı yapılardır²³.

6. *Sade tek hacimli bedestenler*; Sade bedestenler, tek hacimden ibaret yapılardır. İçlerinde mahzen ya da dükkan bulunmadığı gibi dışlarında da dükkan yoktur. Diğer türdekilerden çoğunlukla daha küçük olan sade bedestenler, dikdörtgen ya da kare yapılardır. Çoğunun örtüsü kubbe, bazıları ise tonozdur²⁴.

Trabzon bedesteni, *sade tek hacimli bedestenler* grubuna girebilecek mimari bir biçimlenme göstermektedir.

Trabzon Bedesteni

Anadolu'da, eski çağlardan beri Batı dünyasının büyük bir ihtiyaç duyduğu Doğu mallarını elde etmek için kullandığı iki önemli liman kentinden birisi olan Trabzon, özellikle İran içerisinden geçen ana İpek Yolu güzergâhının en önemli limanı olan Antakya'nın, kapalı olduğu dönemlerde önemini kazanmıştır²⁵. Bu dönemden itibaren Anadolu'dan Kırım yarımadasına, Kafkaslar'dan Rumeli topraklarına kadar birçok bölge ile kara ve deniz ulaşımına imkân veren Trabzon, her devirde farklı dil, din ve ırktan birçok tüccarı kendine çekebilecek ticari imkânlara sahip olmuştur. 1461 yılında Osmanlı egemenliğine giren kent, doğu ile batı arasındaki tarihi kara ve deniz yollarının başlangıcı ve bitişinde yer alan bir liman şehri olarak, as-

²¹ Cezar, a.g.e., s. 262.

²² Cezar, a.g.e., s. 276.

²³ Cezar, a.g.e., s. 283.

²⁴ Cezar, a.g.e., s. 286.

²⁵ Tezcan, M., "İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, C. 1, 71-90, Trabzon, 2002, s. 74.

keri ve ticari açıdan eskiden beri sahip olduğu bu şöhretini Osmanlı döneminde de sürdürerek Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olmaya devam etmiştir²⁶.

Sahip olduğu köklü ticaret ve gemicilik kültürüyle önemli bir pazar ve transit ticaret merkezi olan Trabzon'un, bu niteliğini kentin fiziksel gelişiminde de izlemek mümkündür. Nitekim Trabzon kalesi esas merkez olmak koşuluyla, şehrin yapılaşmasında Trabzon-Erzurum yolu ile deniz ulaşımının, dinsel veya ticari faktörlere göre daha önemli olduğu dikkati çekmektedir. Bunun yanında, çok eski devrilerde kurulmuş olan Trabzon kalenin ana giriş-çıkış kapılarına bakıldığında bu kapıların bir kısmının doğu-batı yönünde denize paralel, bir kısmının da deniz ile ilişkili bir biçimde inşa edildikleri görülür. Kalenin aşağı kısmında (Aşağıhisar) yer alan Moloz, Pazarkapı veya Mumhane kapıları da deniz ulaşımı dikkate alınarak inşa edilmiş kapılardır (Şekil 2)²⁷.

Osmanlı döneminde *Çarşı mahallesi* olarak kayıtlara geçen²⁸, bugün de aynı adla anılan Trabzon çarşısının ve çarşının en önemli mimari yapılarını oluşturan bedesten ve hanların oluşumunda limanların esas belirleyici faktör olduğu bilinmektedir²⁹. Aşağıhisar'ın doğu kısmında, kuzeyde denizden başlayarak güneye doğru yükselen denize meyilli arazide yer alan Çarşı Mahallesi'nin merkezinde Bedesten ve Çarşı Camii yer almakta, hanlar³⁰ ve dükkânların ise bunların çevresinde kümelenedikleri görülmektedir. Trabzon'un bir eyalet merkezi olması şehir merkezinde han, menzil ve misafir odası gibi sosyo-ekonomik işlevli yapıların inşa edilmelerine ivme kazandırmış olduğu düşünülmektedir. Birçok yerleşim yerinden Trabzon'a gelen tüccarların işlerini yürütebilmek için ondört farklı han, bir misafirhane, bir menzil, bir oda ve bir mahzen olmak üzere onsekiz farklı konaklama yerinde kaldıkları arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır³¹.

²⁶ Aygün, a.g.m., s. 249.

²⁷ Aygün, a.g.m., s. 251-252.

²⁸ Ak, M., "Aşık Mehmed'e Göre Memleketi Trabzon ve Havalisi", *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul, 1997, s. 188.'den aktaran Aygün, a.g.m., s. 252.

²⁹ Aygün, a.g.m., s. 252.

³⁰ Engin, günümüzde ayakta kalan Taşhan, Vakıfhan, Alacahan ve Sabırhan dışında, geçirdiği onarımlar sonrası büyük ölçüde değişikliğe uğrayan Anadoluhan ve Yalıhan'ın da varlığından bahsetmektedir. Bunun için bakınız: Engin, E., *Tarihi Trabzon Kentiçi Hanlarının Analizi ve Yeni İşlev Önerileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2002.

³¹ Aygün, bu hanları; *Yeni Han, Taş Han, Simcizade Hanı, Hüseyin Efendizade Hanı, İkizzade Hanı, Müftü Efendi Hanı, Karaçengelöğlu Hanı, İki Kapılı Han, Alaca Han, Hacı Yahya Han, Zincirli Han, Yalı Han, Mir Beyi Hanı, Hacı Mustafa Hanı* olarak saymaktadır. Bunun için bakınız: Aygün, a.g.m., s. 260-266.

Günümüzde Çarşı Camii olarak bilinen ve kitabesinden H.1225 / M.1839 yılında Hazinedarzâde Osman Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılan³² caminin yerinde, daha önce var olduğu bilinen Mescid-i Hacıkasım'ın, Bezzazistan'a yakınlığı nedeniyle şehri ziyaret eden Müslüman tüccarlar için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. 1523 tarihli Trabzon Tahrir defterinde *Cemaat-ı Mescid-i Hacı Kasım Der Nezd-i Bezzazistan* başlığı altında listede yazılı hane olmaması, yalnızca bir imam ve bir müezzinin yer alması bu fikri güçlendirmektedir (Resim 1, 2)³³.

Trabzon çarşısının en önemli yapısı ise *bedestendir* (Resim 3). Transit ticarete konu olan malların alınıp satıldığı, Trabzon esnafının değerli mallarının yangın ve yağmalardan korunduğu bedesten, gerek bu işlevi, gerekse de çarşının yerleşim düzeni açısından ticari faaliyetin odak noktasında yer alması nedeniyle önemlidir. Yapı hakkında en eski bilgiyi Evliya Çelebi verir; Kagir bir bedesten olduğunu söyler, ancak, daha çok esnafın nitelikleri üzerinde durur³⁴. Yapının H. 1043 (M. 1633-34)'de şehre yapılan Rus saldırısında zarar gördüğü, üst örtüsünün bu sırada yıkıldığı ve daha sonra onarıldığı bilinmektedir³⁵. Ancak onarımın ne düzeyde olduğu, çatısının onarılıp onarılmadığı açık değildir. Ancak, 1758 yılına ait bir kayıta, Trabzon'un Akçaabat kazasına tabi Polata isimli köy sakinlerinden olan Kostant oğlu Âfakas isimli şahsın Trabzon bedesteninde 231 kuruşluk iki dolabın sahibi olması³⁶, yapının çatısının onarılıp üzerinin kapatılarak bedesten işlevini bu yıllarda da sürdürdüğünü kanıtlamaktadır. Yani birkaç yıl önce geçirdiği restorasyona kadar çatısı yıkılmış olarak günümüze gelen bedesten; bu durumunu daha geç bir dönemde, muhtemelen geçirdiği bir yangın ve benzeri bir felakete almış olmalıdır³⁷. Nitekim Bıjışkyan, 1817-1819 tarihleri arasında geldiği Trabzon'da bedesten ile ilgili yaptığı gözlemden; "Yapı

³² Yüksel, M., *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeleri*, C. 1, Trabzon Valiliği Yayınları, İstanbul, 1991, s. 112.

³³ Lowry, H. W., *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, İstanbul, 2005, s. 61-62.

³⁴ Usta, V., *Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon*, Trabzon, 1999, s. 57.

³⁵ Eyice, a.g.m., s. 310. Aygün, Rus saldırıları için 1632 tarihini vermektedir. Yazar bu tarihi ve onarıldığı bilgisini Jennings, R. C., "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, XXXIII, Lieden, 1990, s. 285.'den aktarmaktadır. Bunun için bakınız: Aygün, a.g.m., s. 257.

³⁶ Aygün, a.g.m., s. 258.

³⁷ Yavruoğlu, kaynak göstermemekle birlikte bedestenin 1633 ve 1847 yıllarında önemli yangınlar geçirdiğini, 1633 yangınından sonra daha önce mevcut olan ikinci kat inşasından vazgeçilerek yapının tek katlı onarıldığını belirtmektedir.

yüksektir ve önce dört sütuna oturtulmuş ikinci bir katı da varmış fakat yangından sonra dükkanlar tek katlı olarak yapılmıştır” demektedir³⁸. Feruhan Bey, 1847’de gerçekleştirdiği seyahatinin notlarında, bedestenin yangınlardan kararmış bir yapı olduğundan, ortasında bir kuyu bulunduğundan ve içinde terzi ve pamukçu dükkanlarının olduğundan bahsetmektedir³⁹. Lynch, 1890’lı yıllarda çatısı uçmuş olarak gördüğü yapının içinde yorgancı ustalarının çalışmakta olduğunu söylemektedir⁴⁰.

Aygün, arşiv kaynaklarındaki XVIII. yy.’a ait bir belgeye dayanarak bedesten içerisinde sekiz-on kadar dükkanın yer aldığını söylemektedir⁴¹. Arastalarda olduğu gibi üç tarafı kapalı bir dükkan düzeninin iç mekanında olmadığını bildiğimiz Trabzon bedesteninde, tüccarlar alışverişlerini muhtemelen duvar kenarlarına dizilmiş peykeler⁴² üzerinde ve duvar nişlerine yerleştirilmiş dolaplar önünde yapıyor olmalıydılar. Dolayısıyla, Aygün’ün dükkan olarak belirttiği satış biriminin, mimari bir mekandan daha çok bedesten içinde ticaret yapan tüccar tezgahını ifade ettiğini söylemek doğru olur. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi yapı, çatısı ortadan kalkıp bedesten işlevini göremez olduğu dönemden sonra, Bıjışkyan’ın da gözlemlediği gibi içerisine derme çatma dükkanların yapılarak kısmen bir arasta gibi kullanıldığı söylenebilir.

Günümüzde restorasyon geçirerek yeniden işlevlendirilen yapı, dıştan yaklaşık 22,60 x 20,60 m.⁴³, içten ise 19,90 x 17,48 m.⁴⁴ ölçüleri ile kareye yakın dörtgen bir plana sahiptir (Şekil 3, 4, 5). Yapının her cephesinin yaklaşık orta noktasında birer giriş kapısı vardır. Batı, kuzey ve güney kapıları karakteristik Osmanlı girişlerinde olduğu gibi basık kemerli iken,

³⁸ Bıjışkyan, age, s. 106.

³⁹ Usta, V., *Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s. 132.

⁴⁰ Lynch, H. F. B., *Armenia*, Travels and Studies, C. I, London, 1901, s. 29.

⁴¹ Aygün, a.g.m., s. 258. Yavruoğlu, bedestenin iç duvar bedenine bitişik ve ortadaki 4 sütun etrafında dolap arası denilen dükkanların (günümüzde mevcut olmayan) bulunduğunu, her sütun etrafında beşer adet dükkan arasının mevcut olduğunu belirtmektedir. Bedesten iç duvarına bitişik dükkanlar 22 parsel no’dan 49 parsel no’ya kadar toplam 28 adettir. Bunlar 1.75 m². ile 4. 66 m². arasında değişmektedir. 4 sütun etrafındaki dükkanlar ise 50 parsel no ile 68 parsel no arasında toplam 20 adettir. Bu dükkanlar (parseller) ise 2,25 m². ile 3,00 m². arasında değişmektedir. Yavruoğlu, a.g.m., s. 4.

⁴² Duvara bitişik, alçak tahta sedir.

⁴³ Cezar, a.g.e., s. 290. Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 1964 tarihli tescil belgesindeki krokisine göre ise dış ölçüleri yaklaşık 21,60 x 23,20 m.’dir.

⁴⁴ Ballance, a.g.m., s. 74.

sadece doğu kapısı yuvarlak kemer formudur (Resim 4). Her dört kapı da tudor formulu tuğla kemer boşluğu içerisine yerleştirilmiştir. Kapıların genişlikleri birbirine eşit değildir. En geniş kapısı batıdadır. Ballance, bedestenin ana girişinin burası olduğunu tahmin etmektedir⁴⁵.

Batı ve kuzey kapısı üzerinde yer alması gereken kitabeler günümüzde yoktur, ancak yerleri bellidir. Güney kapısı üzerinde yer alması kuvvetle muhtemel kitabe boşluğu ise son restorasyonda kapatılmıştır. Doğru kapısı üzerindeki kitabe levhası için Bijişkyan, "*Doğru kapısının üzerinde bulunan bozuk yazıların Cenovahlara ait olduğunu söyledilerse de bunu tahkik etmek mümkün olmadı.*" demektedir (Resim 5, 6)⁴⁶.

Yapı, iki kademeli bir kitle oluşumu gösterir. Alt kitle düzgün bir geometri gösterirken, üst kitle daha özensiz bir biçimle inşa edilmiştir; Üst kitlenin duvar kalınlığı alt kitleye göre daha ince tutulmuştur. Duvar kalınlığındaki bu farklılık dış cephede kendisini hissettirir. Ballance, bu farklılığı 70 cm.⁴⁷, Cezar ise 40 cm.⁴⁸ olarak verir. İki yazarın farklı rakamlar vermesi üst yarı kitledeki geometrik bozukluktan kaynaklanmaktadır. Yine alt kitle hemen hemen dik açılı biçimde inşa edilmişken, üst kitlenin köşelerinin pahlandığı dikkati çekmektedir. Ancak, bu pahlama da muntazam bir geometriyle yapılmamıştır. Her bir köşede farklı açılar gösterir. Üst yarı kitlenin kirpi saçağa kadar hafif eğimli olarak yükselmesi de ilginçtir (Resim 7, 8).

Her cephede ikişer adet, tudor formulu tuğla kemer aynaları içinde düz atkılı küçük pencereler vardır. Bu pencereler üst yarı kitlenin -düşeyde- orta noktasına denk düşer.

İç duvar yüzeylerinde zeminden 140 cm. yükseklikte, 75 cm. derinliğinde ve yaklaşık 200 cm. yüksekliğinde yuvarlak kemer formulu nişler vardır⁴⁹. Ballance, bu nişlerin yerden yüksekliğini 110 cm. olarak verir⁵⁰. Aslında nişler farklı yüksekliklerdedir. Bu nişler kısa kenarlarda kapıların iki yanında üçer, uzun kenarlarda ise dörder tanedir. Uzun kenarda yer alan nişlerin genişlikleri kısa kenardakilerden daha dardır. Bu nişler, bedesten-

⁴⁵ Ballance, a.g.m., s. 74.

⁴⁶ Bijişkyan, a.g.e., s. 106.

⁴⁷ Ballance, a.g.m., s. 74.

⁴⁸ Cezar, a.g.e., s. 290.

⁴⁹ Cezar, a.g.e., s. 290.

⁵⁰ Ballance, a.g.m., s. 74.

lerde *dolap* denilen satış tezgahlarının⁵¹ kapalı bölmeleri için yapılmıştır (Resim 9).

Yapının içerisinde, iç mekânı hemen hemen dokuz eşit parçaya ayıran dört adet ayak yer almaktadır. Ayaklar, yaklaşık yarı yüksekliğe kadarki düzgün kesme taş, geri kalanı ise taş-tuğla almaşık düzende örülmüştür. Ayaklar, beden duvarlarına göre çok daha nitelikli bir taş işçiliği gösteririler. Köşelerde basık sivri formlu tuğla kemerli tromplar iç mekânda üst kitleyi sekizgene dönüştürürler (Resim 10).

Restorasyon sonrası iç mekân üç kat olarak yeniden düzenlenmiş, zemin ve 1. kata dükkanlar, 2. kata ise kafeterya yerleştirilmiştir⁵². Yapının çatısı ise, iç mekândaki dört ayağın ortası fener bırakılarak kiremit kırma çatıyla örtülmüştür. Bugün batı kapısı merdivene, doğu kapısı ise iç mekândaki bir dükkana açılmaktadır. Bedestene girişler ise kuzey ve güney kapılarındanır.

Yapının sorunları

Tarihlendirme sorunu; Bedestenin yapılış tarihi belli değildir. Bu konuda farklı görüşler vardır. Lynch, yapıyı Ceneviz eseri olarak gösterir, ancak neden belirtmez⁵³. Ballance, Lynch'in yorumunu destekler, ancak yapının, Cenevizlilere ait olsa bile yerel işçiler tarafından bölgenin üslubuna göre inşa edilmiş olabileceğini belirtir ve bunu, kapı ve pencerelerin üstündeki sivri sağır kemerlerin Gülbahar Sultan Türbesi'ndekilerin mütevazı malzeme ile tekrar edilmesine bağlar. Duvar örgüsü, tuğla tonoz işçiliği, tuğla korniş ile onun biraz altındaki tuğla şeridin Bizans üslubu taşıdığını, ancak eski geleniğin bu tip ayrıntılarda fetihten sonra da devam etmiş olabileceğini vurgular⁵⁴. Kemer düzeni konusunda benzer gerekçeyi öne süren Cezar, bunu yapının Türk eseri olduğunun sağlam delilleri olarak kabul eder⁵⁵.

Eyice, Gülbahar Hatun evkafından olduğunu belirttiği bedestenin 6.322 akçelik gelirine dair bir belge olduğuna göre, yapının XVI. yy. başlarına ait

⁵¹ Eyice, a.g.m., s. 304. Trabzon bedestenindeki *dolapların* kullanımıyla ilgili arşiv belgeleri için bakınız: Aygün, agm, s. 258.

⁵²Yapının restorasyon projesi, Prof. Dr. Kutsal Öztürk, Öğr. Gör. İbrahim Okman, Öğr. Gör. Dr. Cengiz Tavşan, Arş. Gör. Erkan Aydınlan ve Arş. Gör. Emre Engin tarafından 2000 yılında hazırlanmıştır.

⁵³ Lynch, a.g.e., C. I, s. 29.

⁵⁴Ballance, a.g.m., s. 74-75.

⁵⁵ Cezar, a.g.e., s. 292.

olması gerektiğini söyler⁵⁶. Karpuz, sivri kemerlere ek olarak ayaklardaki alması duvar düzeninin ve trompların da Türk mimarisinin özellikleri olduğunu, Gülbahar Hatun Vakıfları arasında gösterilmesi⁵⁷ nedeniyle de yapının fetihten sonra XV. yy. sonlarında yapıldığını iddia eder⁵⁸.

Yapının tarihlendirilmesi konusunda benzer bir yorum Bryer ve Winfield'in çalışmasında yer alır. Yazarlar, eğer yapının Fatih tarafından inşa edilmediyse, Şehzade Selim'in 1489-1512 tarihleri arasında Trabzon'daki valiliği sırasında inşa ettirilmiş olabileceğinin kuvvetli bir ihtimal olduğunu öne sürerler⁵⁹.

İkinci kat sorunu; Bijişkyan, yapının ikinci bir katının daha olduğunu fakat yangından sonra dükkanların tek katlı olarak yapıldığını söyler⁶⁰. Yapının duvarlarının ikinci bir kata imkan hazırlayacak kadar yüksek tutulmuş olması ve cephedeki alt-üst kitle oluşumu, Cezar'a göre de ikinci bir katın varlığını göstermektedir. Ancak, yazarın ikinci kat olarak gösterdiği bölüm, yapıda ikinci katın varlığının delili olarak belirtilen cephedeki alt ve üst kitle bölümlenmesiyle çelişmektedir; Cezar'ın ikinci kat olarak önerdiği, iç mekanda zeminden 140 cm. yükseklikteki nişlerin başladığı kısım, 6-7 m.lik bir yükseklikten başlayan üst yarı kitle sınıyla bağdaşmamaktadır. Ancak yazar, bu biçimiyle alt kitlenin depo alanı olarak kullanılmış olabileceği düşünülse de, insan boyu için yeterli olmaması nedeniyle bunun mümkün gözükmediğini belirtmiştir. Ayrıca, giriş kapılarının tek kitleye göre yapılması ve alt ve üst kitleleri birbirinden ayıracak bir zemin bölümünün varlığına işaret edecek inşai izlerin de olmaması bunu güçlendirmektedir⁶¹.

İkinci bir katın olmadığına açık olduğunu belirten Ballance ise, oldukça yüksekte yer alan pencereler nedeniyle buna şüpheyle yaklaşmaktadır⁶².

Örtü sorunu; Yapının örtü sistemi tartışmalıdır. Ballance'ın muhtemel örtü sistemi önerisi iç mekândaki mevcut dört ayaktan bağımsızdır. Ona

⁵⁶ Eyice, a.g.m., s. 310.

⁵⁷ Gökbilgin, M. T., "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *Belleten*, C. XXVI, 1962, s. 308.

⁵⁸ Karpuz, H., *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 57.

⁵⁹ Bryer, Winfield, a.g.e., s. 196.

⁶⁰ Bijişkyan, a.g.e., s. 106.

⁶¹ Cezar, a.g.e., s. 290-291.

⁶² Ballance, a.g.m., s. 74.

göre payeler, daha geç bir tarihte, orijinal tonoz sistemi yıkıldıktan sonra yapılan ahşap çatıyı desteklemek amacıyla örülmüştür. Ballance'ın örtü önerisine göre, doğu-batı ve kuzey-güney aksı üzerinde uzanan ve merkezde keşişen bir tuğla kaburga (tonoz), örtüyü oluşturmaktadır. Bu tonozun en yüksek yeri 1 m.'den fazlaya ulaşmaz⁶³. Ancak, yazar önerdiği bu örtü sisteminin, kare mekânı üst kitlede sekizgene dönüştüren tromplarla ilişkisinden bahsetmez.

Yapıyla ilgili mevcut yayınlarda, biri Ballance'dan, diğeri ise Madran'dan olmak üzere iki plan rölövesi vardır. Mevcut plan rölöveleri, kroki olarak birbirlerini tutmasına rağmen, Madran'ın planı muntazam bir dikdörtgen biçimi, Ballance'ınki ise deforme olmuş dikdörtgene yakın bir plan oluşumunu gösterir. Son yıllarda, yapının restorasyon çalışmaları nedeniyle hazırlanmış bir başka plan rölövesi de⁶⁴ Ballance'ınkiye benzer bir plan oluşumunu gösterir (Şekil 5). Benzer her iki planda da, Madran'ınkinin aksine- yapının deforme olmuş duvar çeperi içerisinde yer alan dört ayağın düzgün bir geometriyle inşa edildiğini göstermektedir; kendi içerisinde tam bir dikdörtgen oluşturan dört ayak, duvar yüzeleriyle paralel bir yüzey ilişkisi kurmazlar. Yapının genel kitlesindeki bu durum, Madran'ın gerçekçi olmayan plan rölövesi üzerine önerdiği örtü biçimlenmesine kuşkuyla yaklaşılmasını gerektirir. Yazar, düzgün bir dikdörtgen içerisinde, merkezde, tam kare bir çerçeve oluşturan dört ayağın ortasına küçük bir kubbe önermiştir. Ayaklarla duvarlar arasında kalan bölüm ise yazara göre, farklı noktalarda değişen tonoz bir örtü sistemiyle gerçekleştirilmiştir.

Cezar ise, Madran'ın planı üzerinden bir değerlendirme yaparak, örtüsünün ayrıntısına dair kesin bir yargı belirtmenin zor olduğunu, dört ayağın arasında kalan **kare alanın**, bu kısımda bir kubbenin varlığına işaret sayılsa da, içteki kemer ve kemer ayaklarının durumunun, örtünün esasında tonoz sistemi ile halledildiğinin işareti olduğunu belirtmiştir⁶⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

Her şeyden önce, Türk çarşı oluşumunun en önemli mekânsal elemanlarından birisi olan bedestenin, Trabzon'da, döneminin bedesten mimarisinin aksine düzgün olmayan bir geometri ve yaygın olmayan bir tipolojiyle inşa edilmiş olması ilginçtir. Daha önce bu yapı hakkında değerlendirme ya-

⁶³ Ballance, a.g.m., s. 74-75.

⁶⁴ Plan rölövesini kullanmamıza izin veren Restorasyon Projesi Ekibi'ne teşekkür ediyoruz.

⁶⁵ Cezar, a.g.e., s. 292.

pan yazarların da belirttiği gibi yapı, geometrisinde gözlenen deformasyon bir kenara bırakılırsa, ilk bakışta dokuz kubbeli bir plan tipolojisi göstermesine rağmen, yapının belirlediği dörtgen ve iç mekândaki dört ayağın birbirine eş dokuz kubbeli bir mekânın gerektirdiği oran ve biçime sahip olmaması, yapıyı diğer bedesten örneklerinden farklı bir konuma sokmaktadır. Bunun yanında yapının düzgün olmayan geometrik biçimlenmesini, mevcut parsel düzenini dikkate alan bir plan düzeninden çok, nitelsiz inşa tekniğiyle ilişkilendirmek doğru olur. Plan düzlemindeki bu özellik yapının cephe ve kitle oluşumunda da gözlenmektedir. Yapının üst kitlesini oluşturan duvarların köşelerindeki farklı açılı pahlamalar, bu bölümün yukarıya doğru daralarak yükselmesi, yapıldığı dönem için yaygın olmayan, hatta eşi görülmedik uygulamalardır.

Madran'ın planında gösterdiğinin aksine, yapının iç mekânında yer alan dört ayak, bir kare değil düzgün bir dikdörtgen belirler. Restitüsyon planında, dört ayağın belirlediği çerçevenin dışındaki yüzey için önerdiği tonoz örtü sisteminin geçerli olup olamayacağı tartışması bir kenara bırakılırsa, dört ayağın belirlediği -aslında- dikdörtgen çerçeve, merkezde bir kubbe fikrini geçersiz kılmaktadır.

Bunun yanında, duvar biçimlenmesinde düzgün bir geometri çizemeyen yapının iç mekânındaki dört ayağın düzgün bir dikdörtgen belirlemesi, bunların yapıya daha sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Ayakların belirlediği bu dikdörtgen çerçeve, iç mekânda hiçbir duvarla paralel bir yüzey ilişkisi kurmaz. Ayakların, yapının genel kitlesinin aksine çok daha nitelikli bir taş işçiliği göstermesi, bu sonradan eklenmişlik fikrini daha da güçlendirir. İç mekânda duvar yüzeylerindeki mevcut kemer ve kemer ayakları ile tonoz örtü izlerinin durumu da dikkate alındığında yapının orijinal örtüsünün Cezar ve Ballance'ın belirttiği gibi bütünüyle tonoz sistemi ile halledildiği, yine Ballance'ın belirttiği gibi sonradan eklenen ayakların, orijinal tonoz örtü yıkıldıktan sonra muhtemelen ahşap çatıyı taşımak için inşa edildiği söylenebilir. Ayakların üst yarısının almaşık duvar tekniğiyle inşa edilmiş olması, ahşap çatı yerleştirildikten bir süre sonra yapıdaki muhtemel ikinci bir tahribat ve devamında onarımla açıklanabilir.

Çetintaş dışında hiçbir araştırmacı, muhtemel üst örtünün, iç mekândaki tromplarla ilişkisini kurmamıştır⁶⁶. Çetintaş'ın da raporunda be-

⁶⁶ Bryer ve Winfield, trompları oluşturan tuğlaların 4,2 x 28 x 28 cm. boyutlarını taşımaları nedeniyle karakteristik Bizans tuğlası olduklarını söyler, ancak kaynak belirtmez. Bunun için bakınız: Bryer, Winfield, a.g.e., s. 196.

lirttiği gibi⁶⁷ yapının dört köşesinde yer alan, yaklaşık 8 m.'lik bir açıklık üzerine yerleştirilmiş basık sivri formlu derin trompların üstte oluşturduğu sekizgen çerçeve, geniş tek bir kubbeye işaret etmektedir. Ancak, yapının kare değil dörtgen bir mekân oluşumu göstermesi ve mevcut kemer ayakları ile tonoz izleri, trompların varlığına karşın kubbe inşa edilmediğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu durumda yapının kubbeli bir üst örtü inşa edileceği gibi başladığı, tromplar yerleştirilip sekizgen çerçeve ortaya çıktıktan sonra kubbe yapımından vazgeçildiği ve Ballance'ın belirttiği gibi tonoz bir örtü sistemiyle bitirildiği söylenebilir.

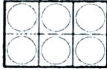
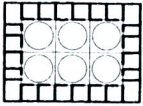
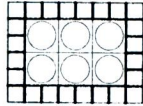

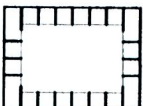
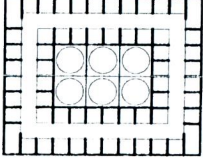
Doğu kapısında yer alan ve Bıjışkyan'ın, üzerinde "bozuk yazılar" olduğunu söylediği levha dikkatle incelendiğinde bunun bir yazı kitabesi değil, "rumî" motiflerle düzenlenmiş bir bezeme levhası olduğu dikkati çekmektedir. Levha yüzeyindeki bezemeler, taşa meydana gelen aşınmalar ve tahribatlar nedeniyle hemen hemen okunamaz durumdadır. Levhanın sağ kenarına denk düşen ve nispeten daha az aşınmış yaklaşık üçte birlik bölüm, bezeme kompozisyonunun genel karakteri hakkında yeterli bilgiyi vermektedir: Her şeyden önce levha, belirlediği dikdörtgen çerçeve içerisinde bitmiş bir bezeme kompozisyonu sergilemez. Muhtemelen daha geniş bir bezeme panosunun sağ üst köşesindeki parçasıdır. Levhanın üst ve sağ kenarında yer alan ve ortadaki bitkisel karakterli kompozisyonu sınırlayan bordürün, levhanın alt ve sol kenarında devam etmemesi bunun kanıtıdır. Bu, söz konusu levhanın muhtemelen başka bir yapıda yer alan bezeme panosundan sökülerek buraya yerleştirildiğini göstermektedir (Resim 11, 12).

Levhanın gerek bordür, gerekse de göbek kısmında gözlenen bitkisel karakterli bezeme kompozisyonu, birbiri içerisine geçen sarmal rumî motifleriyle karakteristik Türk bezeme unsurlarını ve kompozisyon anlayışını tümüyle tekrarlamaktadır. Kitabe kısmında görülen levhanın bu nitelikleri, yapının bir Türk yapısı olduğuna kesin delil teşkil etmemekle birlikte, Bıjışkyan'ın dile getirdiği "...bozuk yazıların Cenovalılar'a ait olduğu..." bilgisinin ve daha da önemlisi, ondan sonra gelen seyyah ve araştırmacıların bu ifadeye dayanarak yapıyı Cenovalılar'a mal eden düşüncenin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

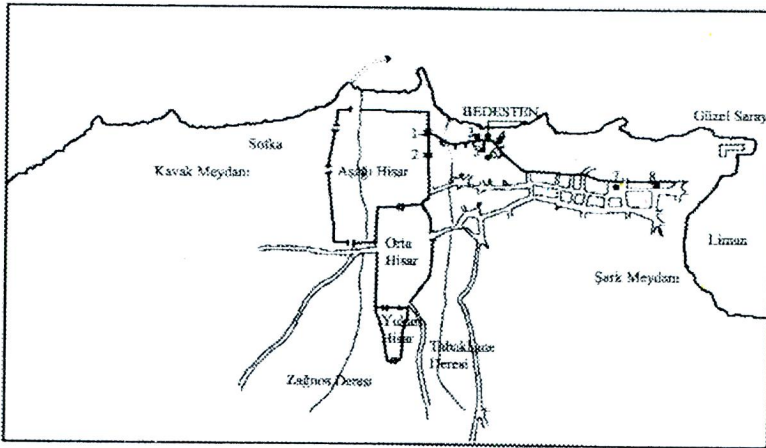
⁶⁷ Çetintaş, Rapor, s. 9.

Yapıda gözlenen, sağır tudor kemerli pencere düzeni, iç mekânda yer alan basık sivri formulu tuğla kemerli tromplar ile giriş kapısı düzenleri, karakteristik Türk dönemi mimari oluşumunun belirgin özelliklerini sergiler. Bunun yanında Ballance'ın Bizans'a bağladığı yapıdaki tuğla korniş, Erken Dönem Osmanlı yapılarında sıkça rastlanan kirpi saçak uygulamasıdır. Bedestende gözlenen bu özellikler, yapının Erken Osmanlı Dönemi ürünü olduğu fikrini güçlendirmekle birlikte, plan, kitle kuruluşu ve yapım tekniğindeki arkaik nitelik ile strüktüründeki belirsizlik dönem uygulamalarıyla çelişmektedir.

Sonuç olarak, yapılan bütün değerlendirmeler ve yorumlar dikkate alındığında, Trabzon Bedesteni'nin genel kitle kuruluşu ve plan tipolojisi dışında hemen hemen tümüyle bir Erken Dönem Türk yapısı özelliği gösterdiği söylenebilir. Detaylarda Türk dönemi izlerinin belirgin bir biçimde görüldüğü yapının genel kitle kuruluşu ve plan tipolojisinin dönem uygulamalarıyla çelişmesi, fetih öncesi burada var olan bir yapının mevcut temelleri korunarak ve yerel işçilerle, yerel yapım teknikleri kullanılarak inşa edilmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir.

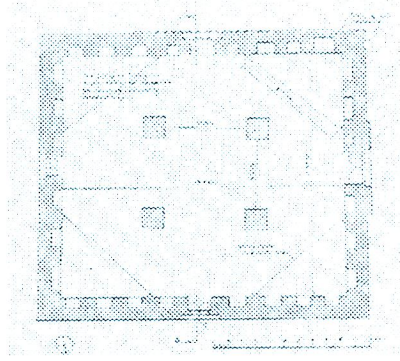
Sade Bedesten	Mahzenli Bedesten	Dıştan Dükkanlı Bedesten
		
Kat Bedesten	Arasta Bedesten	Arastalı Bedesten
		

Şekil 1: Cezar'ın sınıflamasına göre Türk Bedesten Tipolojisi

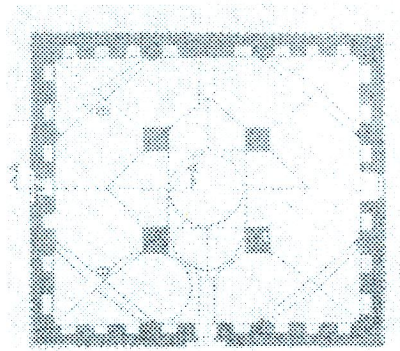

- 1 Mumhane Kapısı
- 2 Pazar Kapısı
- 3 Vakıf Han
- 4 Alaca Han
- 5 Taş Han
- 6 Sahn Han
- 7 Sulu Han
- 8 Anadolu Han

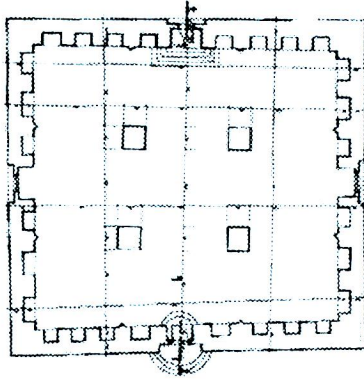
Şekil 2. Trabzon çarşısı ve Bedesten'in kent içindeki konumu
(T. İbiş'ten yeniden çizerek)

Şekil 3. Ballance'in plan rölövesi

Şekil 4. Madran'ın plan rölövesi

Şekil 5. Restorasyon projesi plan rölövesi

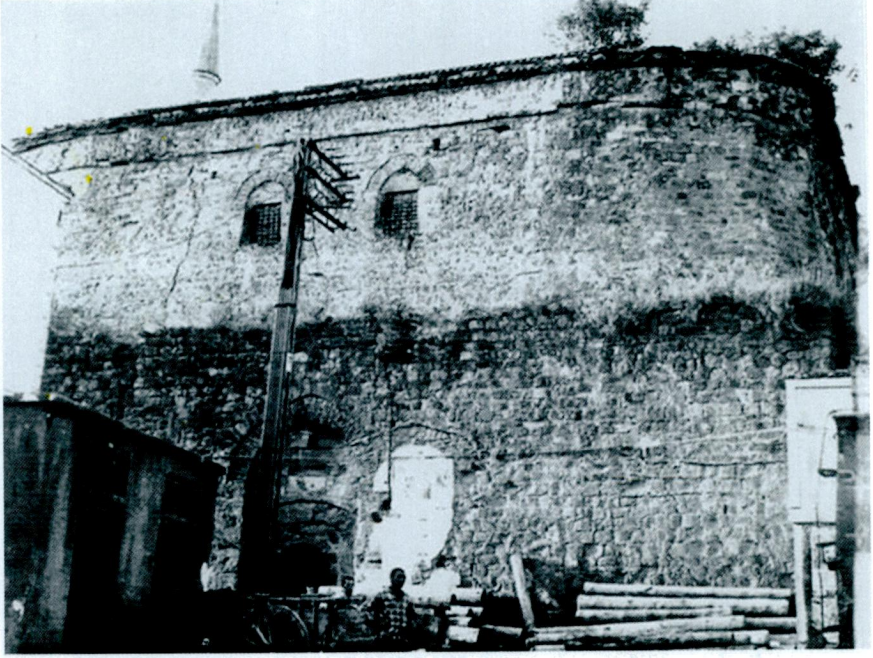

Resim 1. Çarşı Camii ve Bedesten, 1890 (Yıldız Albümü'nden)

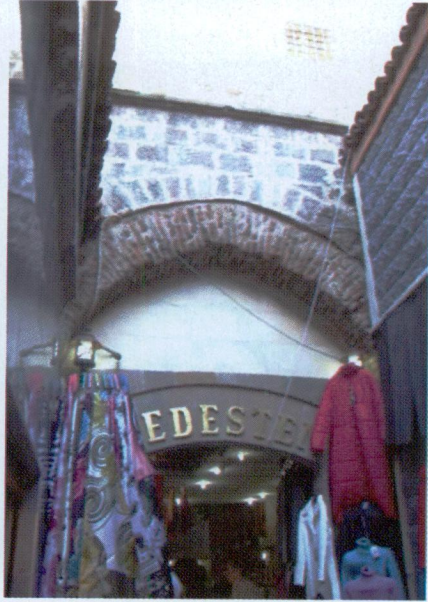

Resim 2. Çarşı Camii ve Bedesten, 1945 (A. Bölükbaşı'ndan)

Ömer İskender Tuluk - Fulya Üstün

Resim 3. Marangozhane olarak kullanıldığı yakın dönemde Bedesten

Resim 4. Bedesten'in doğu, batı, kuzey ve güney giriş kapıları (restorasyon sonrası)

Resim 5. Doğu kapısı üzerindeki kitabe levhası

Resim 6. Doğu kapısı üzerindeki kitabe levhasından detay

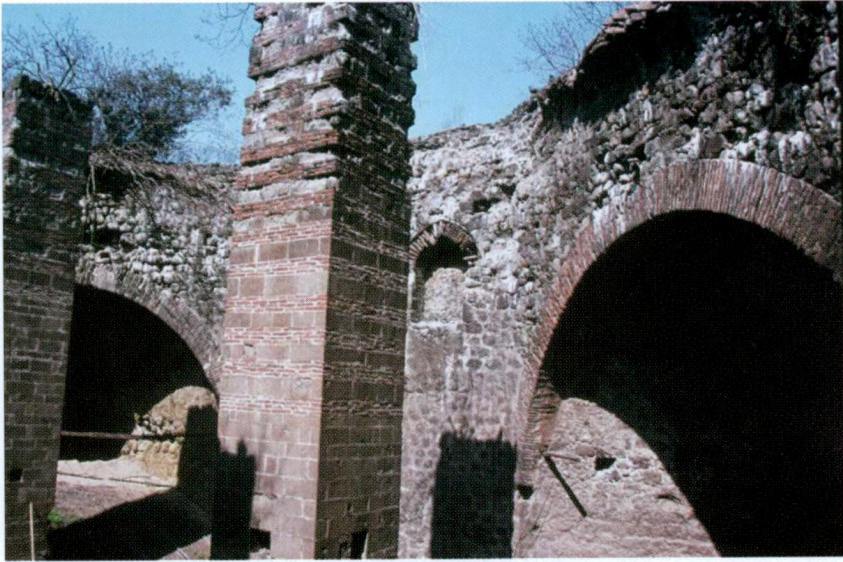
Resim 7. Bedesten'in restorasyon sonrası kuzey cephesi

Resim 8. Bedesten'in restorasyon sonrası kuzey girişi

Resim 9. İç mekandaki dolap nişlerinin restorasyon sonrası görünümü

Resim 10. Bedesten içindeki ayaklar ve tromplar (M. R. Sümerkan'dan)

Resim 11. Kitabe levhasından "rumi" motifli bezeme detayı

Ömer İskender Tuluk - Fulya Üstün

Resim 12. Kitabe levhasından "rumi" motifli bezeme detayı